

сяброў, але і чалавецтва, як любіць усіх Хрыстос. Паводле зместу рамана, умацаванне чалавекам духоўнасці магчыма найперш праз сферу адукацыі і культуры. Пакліканья выхоўваць маральна і эстэтычна, яны перадаюць наступным пакаленням сэнс чалавечага і грамадскага развіцця ў гісторыі.

І. Б. Лапцёнак,

кандыдат філалагічных навук, дацэнт,

Беларускага дзяржаўнага

ўніверсітэта культуры і мастацтваў

ІНДЫВІДУАЛЬНА-ТВОРЧЫЯ ФОРМЫ ВЫЯЎЛЕННЯ ІДЭЙНА-МАСТАЦКІХ ПОШУКАЎ ПІСЬМЕННІКАЎ У ПЕРЫЯД ВЯЛІКАЙ АЙЧЫННАЙ ВАЙНЫ

Перыяд Вялікай Айчыннай вайны быў часам трагедынай рамантычнасці і разам з тым поўным глыбокай веры ў жыццё, будучыню, перамогу, што надавала творам ваенных гадоў своеасаблівую героіка-эпічную афарбоўку. У творах тых часоў пераважаюць дзве мастацкія тэндэнцыі. Адна з іх звязана з паказам падзей у «жыццэпадобнай» форме, «на бытавой аснове». Гэтыя творы адрозніваюцца мастацкай дакладнасцю, аб'ектыўнасцю апавядання, выяўленнем малюнкаў паўсядзённага побыту вайны. Другая тэндэнцыя – адлюстраванне паказу вайны з цягай да сімвалікі, на аснове інтэнсіўнага лірыка-рамантычнага пачатку.

Асаблівую актуальнасць прадстаўляюць індывідуальна-творчыя формы выяўлення ідэйна-мастацкіх пошукаў пісьменнікаў у перыяд Вялікай Айчыннай вайны, звязаныя з іх асабістым лёсам і светаўспрыманням.

У ваенныя гады вядомыя пісьменнікі былі карэспандэнтамі франтавых і цэнтральных газет. Многія прадстаўнікі літаратурнай супольнасці з'яўляліся не проста сведкамі падзей ваеннага ліхалецця, але і іх непасрэднымі ўдзельнікамі, на сабе адчулі ўсе нягоды франтавога жыцця: «Это были люди, которые все тяготы войны вынесли на своих плечах – от начала её и до конца. Это были люди окопов, солдаты и офицеры; они сами ходили в атаки, до бешеного и яростного азарта стреляли по танкам, молча хоронили своих друзей, брали высоты, казав-

шыяся непрыступнымі, сваімі рукамі чувствавалі металічную дрожь раскалённага пулемета, вдыхалі чесночны пах немецкага тола і слышалі, як остро і брызжуце вонзаюцца в бруствер асколкі ад разорваўшыхся мін» [1, с. 389–390]. І нават у такіх жудасных і, здавалася, неспрыяльных для творчасці ўмовах, нараджаліся паэтычныя радкі, якія білі па ворагу не горш за сапраўдную зброю і натхнялі на перамогу.

Нягледзячы на складанасці ваеннага часу, у гэты перыяд таксама адбывалася рэцэпцыя літаратурнай традыцыі і напаўненне яе новым сэнсам. У сваіх успамінах паэт-перакладчык Я. Хялемскі адзначаў такі факт: 24 чэрвеня 1941 г., выходзячы з ахопленнага пажарам Мінска, уражаны жудасным відовішчам, А. Куляшоў увесь час паўтараў радкі з верша М. Лермантава «Листок»: «Дубовый листок оторвался от ветки родимой / И в степь укатился, жестокою бурей гонимый» [4, с. 154]. Неўзабаве ў адной з зямлянак Калінінскага фронту ён напісаў першы радок паэмы «Сцяг брыгады»: «Як ад роднай галінкі дубовы лісток адарваны, / Родны Мінск я пакінуў, нямецкай бамбёжкаю гнаны...» А. Твардоўскі пазнаёміўся з паэмай А. Куляшова ў 1943 г. і быў надзвычай здзіўлены, што ў такіх умовах пісьменнік знайшоў час і сілы напісаць немалы паводле сваіх памераў літаратурны твор, які, дарэчы, не мог быць яму «залічаны» падчас працы ў рэдакцыі газеты (напісаны быў па-беларуску). У той жа час расійскі пісьменнік падкрэсліў, што з першых радкоў гучання паэмы зразумеў, што А. Куляшоў не мог не напісаць яе: «Это было слово, которое не ждёт особых внешних условий, чтобы явиться из сердца поэта, а даже скорее всего и естественнее может явиться тогда именно, когда трудно» [цыт. па: 3, с. 27].

Мастацкі талент арыгінальнага пісьменніка выразна праявіўся падчас Вялікай Айчыннай вайны ў Язэпа Семяжона, які большай частцы літаратурнай грамадскасці вядомы выключна як перакладчык паэм «Пан Тадэвуш» А. Міцкевіча, «Песня пра зубра» М. Гусоўскага, п'ес і санетаў У. Шэкспіра, паэтычных твораў Р. Бёрнса, Дж. Байрана і інш.

Язэп Семяжон удзельнічаў у баях на Заходнім фронце, пасля службы ў ваенным перакладчыкам на 3-м Беларускам фронце. З франтавых пісем, якія захоўваюцца ў сямейным архіве Семяжонавых, нам стала вядома, што Іосіф Ігнатавіч веў дзённікі

ў гады вайны. У пачатку вясны 1942 г. ён спісаў ужо «два вялікіх сшыткі». У гэтых дзённіках Язэп Семяжон змяшчаў свае нарысы аб перажытым, а таксама ўласныя вершы на рускай і беларускай мовах. Але паколькі ён служыў у ваеннай разведцы, усе пісьмовыя матэрыялы былі знішчаны. І толькі асобныя старонкі з дзённікаў захаваліся ў пісьмах да настаўніцы Наталлі Мікалаеўны Брамлей. У лісце да яе ад 2.ІІ.1942 Язэп Ігнатавіч пісаў: «Пишу дневник. Уже набралось две тетрадки. В нём много «сердца горестных замет». Не прислать ли Вам? Быть может, погибну, вспомнили бы...»¹. З таго часу ёй пачалі прыходзіць ад Язэпа Семяжона на паштовых картках асобныя старонкі з ваеннага дзённіка.

Так, на адной з іх (ад 19.ХІІ.1942) уверсе было пазначана: «Вот Вам ещё одна страничка из дневника. Не взыщите, она запоздала. Четверг, 1 октября. Место – где-то в районе Ржева»². Апошнія слова як месца ваенных дзеянняў было замазана амаль поўнасьцю, і так некалькі разоў у тэксце. На адваротным баку карткі стаяў штамп «Просмотрено военной цензурой». Верш, змешчаны тут, быў напісаны пада Ржэвам – горадам, які пакінуў глыбокі след у душы паэта. У ім распавядалася не пра подзвігі, ваенныя справы, а пра змены ў прыродным сусвеце, выкліканыя жудаснымі падзеямі вайны:

Завывают по-волчьи осколки снаряда
В неуютном просторе несжатых полей.
Но когда на минуту замрёт канонада,
В небе слышен печальный крик журавлей.
Вот опять не успели мы с летом проститься,
Как студёная осень нагринула вдруг.
Побурели луга, и пролётная птица
Над окопами нашими тянет на юг.
На поляне белеют конские кости,
В клубах чёрного дыма руины видны...
Не найдёте вы нынче, залётные гости,
На просторной земле островка тишины³.

Захаваная паэтычная спадчына Язэпа Семяжона ваеннага часу – гэта ўрыўкі з паэмы «Дорога на Запад»: «Дойду ли сквозь бои...», «Вслед за врагом пять дней...» і інш. У іх –

¹ Матэрыялы асабістага архіва Н. І. Семяжонавай.

² Там жа.

³ Там жа.

асабістыя адчуванні паэта, туга па радзіме, маці, усяму, што было звязана ў паэта з мірным жыццём:

...Дойду ли сквозь бои
В край, где любил и набирался силы,
Увижу ли ещё раз берег милый,
Воскреснут ли бывшие сны мои?
Теперь там ночь...
Пожаров дымный след.
Страшны во мраке бедные долины.
Там детства моего стоят руины⁴.

З усіх пісьменніцкіх матэрыялаў Язэпа Семязона перыяду Другой сусветнай вайны апублікаваны толькі тры старонкі дзённіка, якія ўвайшлі як нарыс «Монголы под Малоярославцем» у літаратурна-мастацкі і гісторыка-публіцыстычны зборнік «Книга братства» [2]. Аўтарскі запіс з дзённіка адносіцца да пачатку 1942 г.: «22 февраля. К вечеру. Роща с.-зап.дер. К. (между Боровском и ст. Обнинская, Киевской ж. д.) Западный фронт». У ім раскрываюцца нешматлікія падзеі адной ночы: з 21 на 22 лютага па загадзе камандзіра салдаты пабудавалі склад для захоўвання прадуктаў харчавання, прывезеных з Манголіі, пасля адбыліся разгрузка эшалона і сустрэча з дэлегацыяй. Апісанні франтавога дзённіка ўключаюць у сябе найперш не факты, а адчуванні, эмацыянальныя праявы людзей, выяўляюць агульную атмасферу ваеннага часу. Некаторыя ўрыўкі прадстаўляюць сабой асобныя замалёўкі франтавога жыцця. Частка іх адлюстроўвае падзеі з дакументальнай дакладнасцю: «...где-то на западе канонада не стихала до рассвета. И под эту артиллерийскую дуэль – и наших, и немцев – где-то совсем близко, в направлении Б-ска, началась перепалка зениток – били, должно быть, по ночному разведчику. Со стороны шоссе Москва – Киев доносились резкие окрики и команды регулировщиков. Надсадно ревели моторы на заносах, скрипели полозья саней: подвозчики везли брёвна, направляясь на боковую дорогу в сторону фронта...» [2, с. 340]. Іншыя ўрыўкі ўяўляюць сабой вобразна-мастацкае адлюстраванне ўмоў жыцця ваеннага часу: «Всю ночь враг походил на муравейник весной – всё живое сновало, тащило, копало, пилило, кололо, забивало, командовало: «Раз-два-взяли!» Стук

---

⁴ Там жа.

топоров, визг пил, удары лопат о мёрзлый грунт, уханье...» [2, с. 340]. У апісаннях яскрава праявіліся абвостранасць і чуйнасць успрыняцця пісьменнікам рэчаіснасці: «Холод адский, даже ветви заиндевелых берёз не шуршат, а скрипят. И снег под валенками – скрип-скрип, как песок в ступицах колеса...» [2, с. 340].

Значная частка вядомай нам па архіўных матэрыялах паэтычнай спадчыны Язэпа Семяжона часоў Другой сусветнай вайны напісана на рускай мове. Тым не менш захаваліся ў сямейным архіве Семяжонавых і асобныя ўрыўкі з вершаў на беларускай мове – на маленькіх старонках франтавога бланкета, на палосках абгортачнай паперы, пажоўклай ад часу, патрапанай. А паколькі напісанае алоўкам ужо ледзьве чытаецца, з другога боку ліста рукой Язэпа Семяжона перапісаны той жа фрагмент, але чарнілам – узнаўленне паэтам дадзеных урыўкаў у пазнейшы час. Адзін з іх – накід верша да вызвалення вёскі пад Віцебскам:

Як мы к сялу прайшлі цераз раку
І як насустрач нам няслі гасцінна
Акрайчык хлеба ў белым ручніку
Ад гора пасівеўшыя жанчыны.

Яшчэ не скора скончым мы паход...
Ля нашых рэк як станем на спачынак,
Дастану той ручнік і вытру пот, –
Ручнік, што мне дала пад Віцебскам жанчына⁵.

Аналіз адзначаных паэтычных твораў пацвярджае наяўнасць у Язэпа Семяжона выразных мастацкіх схільнасцей, арыгінальных спосабаў і сродкаў мастацкага адлюстравання рэчаіснасці. Лексіка яго вершаў вобразная і эмацыянальная: шматлікія эпітэты, метафары, адухаўленні. У сваёй паэзіі Язэп Семяжон шырока выкарыстоўваў і фігуры паэтычнага сінтаксісу – рэтардацыю, рытарычныя звароты, элементы паралелізму. На жаль, на сённяшні дзень гэтыя матэрыялы пакуль што неапублікаваныя і малавядомыя шырокім колам грамадства.

Мастацкае слова пісьменніка на вайне і пра вайну цяжка пераацаніць. Яно і сёння ўспрымаецца ва ўсёй паўнаце патрыятычнага гучання, паэтызуе служэнне Радзіме, сцвярджае пры-

---

⁵ Там жа.

гажосць і веліч маральных каштоўнасцей, раскрывае асабістыя перажыванні і пачуцці чалавека. У розных індывідуальна-творчых формах выяўлення ідэйна-мастацкіх пошукаў пісьменнікі прыцягвалі чытачоў суровай праўдай і бескампраміснасцю адзнак, адлюстроўваючы ў сваіх творах не толькі падзеі перыяду Вялікай Айчыннай вайны, але і перажыванні, пачуцці, мары і спадзяванні чалавека на вайне, у тым ліку праз прызму асабістага ўспрымання.

1. *Бондарев, Ю.* Взгляд в биографию / Ю. Бондарев // Собр. соч. : в 4 т. – М., 1970. – Т. 3. – С. 389–390.

2. *Семяжон, Я.* Монголы под Малоярославцем: странички из фронтового дневника / Я. Семяжон // Книга братства. – М. : Улан-Батор, 1971. – 576 с.

3. *Славинский, И.* Дружили два таланта / И. Славинский // Литературная газета. – 2014. – № 13 (6456). – 2 апр. – С. 1.

4. Стэнаграма пасяджэння сімпозіума перакладчыкаў беларускай літаратуры на мовы народаў СССР // БДАМЛІМ. – Ф. 78. – Воп. 1. – Спр. 135.

*А. М. Пісарэнка,
кандыдат філалагічных навук, дацэнт,
загадчык кафедры беларускай
і замежнай філалогіі
Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта
культуры і мастацтваў*

ЛІНГВІСТЫЧНАЯ ІНТЭРПРЭТАЦЫЯ ВОБРАЗА ЛІСТА Ў ПАЭЗІІ У. КАРАТКЕВІЧА

Літаратура як адзін з відаў мастацтва адлюстроўвае свет у вобразах, аднак трансфармацыя слова-паняцця ў слова-вобраз – працэс, у якім задзейнічаны, па-першае, аўтарскае ўспрыманне свету, асацыяцыі творцы, што атаясамляюць разнастайныя з’явы і паняцці; па-другое, у выніку аўтарскіх адкрыццяў, індывідуальных супастаўленняў метафарызацыя актуалізуе незвычайныя пэўныя рысы, характарыстыкі прадмета, якія дапамагаюць у выяўленні агульнай ідэі мастацкага твора, стварэнні мастацкіх вобразаў.